

JOGTÖRTÉNET ÉS JOGFEJLŐDÉS KÉT KÜLÖNBÖZŐ SZEMMEL – AVAGY EGY MÚLTBÉLI KOMPARATISZTIKAI VITA NYOMÁBAN

A magyar közjogi komparatiztika történetének egy igen jelentős szeletét képezi a következő műben tárgyalt módszertani vita, amely elsősorban a jog-összehasonlítás és jogtörténet összekapcsolódásának elméleti kérdéseire keresi a választ. Két különböző, de ugyanakkor tudományosan is alátámasztott álláspont fogalmazódik meg a Jogtudományi Közlöny hasábjaiiban a 19. század utolsó éveiben, amely a későbbiekben nagy segítséggül szolgál a magyar jogtörténetészek és jogtudósok munkásságának fejlődésében. Az elméleti, komparatiztikai „párbeszéd” legfőbb érdekessége, hogy két olyan ember tollából születik meg, akik mindketten tanult, a jogban és társadalomtudományokban egyaránt jártas személyek, de ugyanakkor tapasztalataiknak és utazásaiknak köszönhetően merőben más világnézettel rendelkező emberek. A vita bemutatásán keresztül bepillantást nyerhet az olvasó az adott korszakot foglalkoztató legfontosabb tudományelméleti kérdésekre, valamint megismerkedhet a jogtörténet és annak feltárását segítő kutatási módszerek eszközeivel.

KULCSSZAVAK:

jog-összehasonlítás, jogtörténelem, paradigma, módszertani vita, etnológiai komparatív módszer, Reiner János, Illés József, kutatási módszer

• • • • •

Az összehasonlító jogi gondolkodás alapkérdéseivel és annak hazánkban való elterjedésével számos magyar jogtörténész és jogtudós foglalkozott már. Az új diszciplína első szárnypróbálgatásai az 1840-es évek végére tehetőek. A magyar jogtudományi közeg Wenzel Gusztáv és Pulszky Ágost munkásságának köszönhetően hamar megismerkedett a jog-összehasonlítás alapfogalmaival, s a későbbi tudományelméleti fejtegetések megjelenésével egy új paradigma körvonalai kezdtek kirajzolódni Magyarországon.¹ Ennek a korszaknak az egyik legmeghatározóbb eleme, s talán mondhatni vezérfonala, a jogtörténeti kutatások eredményeivel állott szoros összefüggésben, aminek következtében számos komparatív módszert és elméle-

1 FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái*, Doktori értekezés, Budapest, 2010.

tet magában foglaló kérdés és probléma látott napvilágot. Az egyik ilyen figyelemre méltó, s a témának nagy részét felölölő „párbeszéd” zajlott le Reiner János és Illés József között 1894 és 1895 fordulópontján. A tulajdonképpen módszertani vitának tekinthető, a jog-összehasonlítás és a jogtörténet összekapcsolódásának elméleti problematikáját tárgyaló cikksorozat Reiner János egy, a Jogtudományi Közönyben megjelent tanulmányával veszi kezdetét. A tanulmány *A jogtörténelem és kutatási módszerei* címet kapta. A tudományos igénnyel megfogalmazott mű a jogtörténet és annak munkáját segítő kutatási módszerek bemutatásán keresztül egy átfogó történeti-evolucionista paradigma kritikáját ismerteti az olvasóval. Álláspontja szerint ez az új „eszköz” olyan hibákat és hiányosságokat hordoz magában, amelyek alkalmatlanná teszik azt az összehasonlító jogi kutatások eredményes és tudományos lefolytatására. Ezt a véleményt próbálta megcáfolni Illés József, aki a lehető legapróbb részletességgel reagált az új módszert ért „vádakra”, s védte meg az igényesen megfogalmazott, nemzetközi gondolatokat is magában foglaló érvein keresztül. A vita további érdekessége emellett az, hogy az olvasónak lehetősége van két nagyon eltérő személyiséggel, életúttal és szakmai tapasztalattal rendelkező személy gondolkodásába bepillantani, s ezáltal a dualizmus éveinek magyar közjogtudományi kérdéseit, valamint a teret hódító komparatiztika problematikáját megismerni. Mindennek bemutatására született meg ez az írás is, amelynek elsődleges célja a két fentebb említett egyetemi magántanár, illetve jogtörténész életének és munkásságának, valamint a vita legfőbb pontjainak elemzésén keresztül egy átfogó képet nyújtani az olvasó számára.

Reiner János, aki jóval később, a két világháború közötti legitimista mozgalom egyik élharcosaként vált ismertté, 1865-ben született Nagybecskerekben.² Az 1880-as évek végén sikeresen megszerezte a jogi és államtudományi doktori fokozatot, majd ezt követően nyitotta meg saját ügyvédi praxisát Budapesten. Az ügyvédi munka mellett különösen nagy figyelmet szentelt az államjog tanulmányozásának, s hamarosan a Budapesti Tudományegyetem egyházjogi tanáráként kezdte meg pedagógusi pályafutását. Itt egészen 1935-ig aktívan oktatott. Elhivatottságát és elismertségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy 1902-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, továbbá a Szent István Akadémia főtitkári címét is elnyerte. Az írásai és tanulmányai számos folyóiratban jelentek meg (Jogtudományi Közöny, Századok, Történelmi Tár, Jogi Szemle, illetve az Ügyvédek Lapja). Cikkeinek és kutatómunkájának középpontjában elsősorban a magán- és egyházjog állt, amelylyel főleg a dualizmus éveiben foglalkozott igazán aktívan.³ A témában megjelent tanulmányai a következők: *Die Besetzung der Bistümer in Ungarn in historischer Entwicklung bis zur Gegenwart* (1888), *A jogtörténelem és kutatási módszerei* (1894), *Jogi dolgozatok* (1898), *A concordatumról* (1898), *Az egyházjog fogalma* (1899), *Az egyházi személyek utáni örökösödési jog Magyarországon* (1900), *Magyar házassági jog* (1904), *Az egyházi házasságkötési jog*

2 NAGY Péter Tibor: *Az 1929-es magyar zsidó lexikon adatbázisa*, Szociológiai adatbázisok, No. 1. WJLF, Budapest, 2013.

3 BÉKÉS Márton: *Tizenkét legitimista életrajz*. Forrás: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tizenket_legitimista_eletrajz/ (2015. 05. 06.)

(1908), *Az egyház és állam szétválasztása* (1910), *Az ezredéves magyar állam és népe*.⁴ Ahogy a tanulmányok címéből és témaköréből is kitűnik, Reiner János munkásságában nagy figyelmet szentelt a katolikus egyházjog, valamint az egyház és állam kapcsolatának. Emellett azonban nem feledkezett meg a jognak az alakító és közélet-, vagy társadalomformáló szerepéről sem. Ha Reinert egy adott irány mögé kellene besorolni, akkor egyértelműen a katolikus, konzervatív politika és világnézet képviselőjének volt tekinthető. A 1920-as években a legitimista mozgalom különös hatással volt munkásságára, a témában ekkortájt megjelenő kiemelkedő tanulmányai a következők: *Katolikus és nemzeti királyság* (1927) és *Hazajön a király* (1930). Ezekben az írásokban Reiner főként a legitimizmus úgynevezett tradicionalista, monarchista, illetőleg katolikus-konzervatív vonásait emelte ki és azokat próbálta elemezni. Aktív munkásságának utolsó éveit viszont ismét a jogtudományok kutatásának és elemzésének szentelte.⁵

A téma szempontjából legfontosabb munkája a Jogtudományi Közlöny hasábjában megjelent cikksorozata volt, amelynek első része 1894 novemberében látott napvilágot a korábban már említett címmel: *A jogtörténelem és kutatási módszerei*.⁶ Ennek a tanulmánynak köszönhetően bontakozik ki az a bizonyos módszertani vita közte és Illés József között, amelynek középpontjában a korszakot foglalkoztató jogtörténet elméleti kérdései, valamint az összehasonlító, azaz komparatistikai szempontból is elemezhető jogi gondolkodás alapvetései állnak. Reiner János a tanulmányának első részében különös figyelmet szentel a jognak, a jogtörténetnek, s mindezek tudományos jellegének megőrzésére hívja fel a figyelmet. Fontosnak tartja, hogy a jogban jártas, s azt nagy odaadással művelő jogászok és ügyvédek a jogtudományra ne csak mint a „törvényhozás szolgáltatója” tekintsenek, hanem annak történeti, társadalmi, politikai, erkölcsi, gazdasági és nem utolsósorban nemzetközi aspektusait is ismerjék, illetve alkalmazzák.⁷ Ennek alátámasztására Ehrenberg Victor,⁸ göttingai egyetemi tanár által javasolt, a jogásképzéssel kapcsolatos reformtervet hívja segítségül, kiemelve a következő hiányosságokat: „...a jogászai kar nem emelkedik túl a practicus élet szükségletein, s kizár tudásból minden magasabb s ideálisabb vonást és elemet.”⁹ Ahhoz, hogy ez az ideális elem ismét a jogászai képzettség birtokába jusson „fel kell emelni a tudomány magaslatára, a jogtudomány erejével.”¹⁰ Ennek a problematikának az orvoslása csak úgy valósítható meg, ha rávilágítunk a jog alakulására, fejlődésre, illetve megtapasztaljuk, hogy milyen erők munkálkodnak a jog belsejében, milyen tényezők és eszmék vezették és befolyásolták a jog történelmi alakulását. Elsődleges célunk nem lehet más, mint az emberi szellem tevékenységének, a jogot produkáló elme képességeinek megismerése és feltérképezése. Ez a feladat csep-

4 Uo.

5 BÉKÉS Márton: *A katolikus és nemzeti királyság*. Forrás: www.regnumportal.hu/regnum2/node/557 (2015. 05. 05.)

6 DR. REINER János: *A jogtörténelem és kutatási módszerei I. rész*, Jogtudományi Közlöny, 11(1894)/47.

7 Uo.

8 EHRENBURG Victor Gabriel: *Deutsche Biographie*. Forrás: www.deutsche-biographie.de/pnd116382813.html (2015. 05. 05.)

9 DR. REINER János: *i. m.*, 369.

10 Uo.

pet sem egyszerű, éppen ezért hívja segítségül a jogtörténelmet, vagyis a jog történelmének fejlődését. Ugyanakkor kiemeli, hogy ez alatt nem csak annak nyers leírását kell értenünk, „hanem értjük azon tudományt, mely foglalkozik az állami és társadalmi szervezet koronkénti fejlődésének felderítésével.”¹¹

A jogtörténet tudományos fontosságának kiemelése után az író annak feladatait s legfontosabb vonásait határozta meg. Véleménye szerint a jogtörténelem kettős feladattal rendelkezik, mely szerint az első, „mint a létező jognak a segédeszköze szerepel.”¹² Vagyis ez azt jelenti, hogy a jogtörténelem különös szereppel bír a jog alkalmazásának és megértésének elősegítésében, valamint az egyes, érvényben lévő jogintézmények, s szabályozások keletkezésének megértésében. A második feladat Reiner János szerint a magasztosabb célt képviseli: az emberi szellem, az emberi gondolkodás, a váltakozó formációjú társas együttlétek feltételeinek és szabályainak megismertetése. Itt a jogtörténet a létező jogtól elkülönül, s mint önálló tudomány jelenik meg. A jogtörténelem tehát „előadja és megmutatja a jognak, a jog fejlődésének történelmét, tisztán mint ezen hatalmas tényező fejlődésének s alakulásának menetét, előlről kezdve, s teszi ezt azért, hogy megmutassa, milyen uton jutott el a gondolkodó és alkotó ember jogintézményeihez, s jogi szabályozásaihoz.”¹³ Ettől függetlenül Dr. Reiner János nem állítja azt, hogy a jogtörténelemnek a pusztán praktikus vonásait le kellene becslülni, csak arra hívja fel a figyelmet, hogy a jogi élet komolyságához és tisztaságához elengedhetetlen a „...jogtörténelemnek, mint önálló s a létező pozitív jogok közvetlen szolgálatára be nem rendezett szabad tudománynak...”¹⁴ az ismerete.

Mindezek fényében bátran állítható, hogy az első cikk egy kellőképp alapos és tudományos háttérrel szolgálta a jogtörténelem meghatározásához és későbbi vizsgálatához, amelyre a következő írásában, az 1890. november 30-án megjelent tanulmányában került sor. A második cikkében a jogtörténelem kutatási módszereit teszi nagytól alá, amelyben megfogalmazott gondolatai a magyar komparatiztikai kérdések szempontjából a sorozat egyik talán legérdekesebb és leginkább elgondolkodtató részét képezik. Az író ugyanis felvonultatja mindazon kutatási módszerek sorát, amelyek eszközként szolgálhatnak a jogtörténelem tanulmányozásában.

Négy ilyen módszert emel ki Reiner, amelyek későbbi részletes elemzésével egy úgynevezett „történeti-evolucionalista paradigma átfogó kritikáját ismerteti.”¹⁵ Az első, s egyben legrégibb módszer egy, azaz egyetlen nép jogának történelmi elemzése, amely teljes mértékben kizárja más népek jogát, s az általuk gyakorolt történelmi hatásokat sem veszi figyelembe. A kutatáshoz szükséges anyagokat és forrásokat csakis kizárólag a „saját” nép múltjában, illetve dokumentumaiban keresi. A második módszer ennél azért kicsit több szabad teret enged a témával foglalkozó kutatóknak, ahol is már szélesebb körben, azaz a rokon népek jogának történelmén, a közös vonásokon és eszméken keresztül próbálja a hiányos foltokat felderíté-

11 Dr. REINER János: *i. m.*, 370.

12 *Uo.*

13 Dr. REINER János: *i. m.*, 371.

14 Dr. REINER János: *A jogtörténelem és kutatási módszerei II. rész*, Jogtudományi Közlöny, 11(1894)/48, 381.

15 FEKETE Balázs: *i. m.*, 149.

ni. Ez a komparatív módszer tulajdonképpen nem más, mint az adott nép, s az egyes intézményeinek kutatása során felmerült hézagok pótlása, a rokon népek hasonló intézményeinek és jogfejlődésének ismert részei alapján. Reiner, s később Illés is erre a módszerre gondol, ha a jogtörténelem régi módszerrel való elemzéséről beszél.¹⁶

A harmadik elemzési eszköz – amely az új komparatív kutatási módszer nevet kapja – szintén az összehasonlító módszerek családjába tartozik, csak annak egy szélesebb körű ága: „...az egész emberiséget s a legkülönbözőbb kulturális fokokat veszi összehasonlítási alapul; célja az emberi nem összes jogéletének ismeretét megadni...”¹⁷ Ebből adódóan a célja nem lehet más, mint az emberi nem összes jogéletének tanulmányozása és megismertetése, amelynek eszköze az összehasonlító etnológiai módszer. Ami különösképp megkülönbözteti a többi módszertől, hogy kutatásának látóköre nemcsak a jogélet pozitív jelenségeinek körét öleli fel, hanem magának az emberi természetnek az összes vonására kíváncsi. Ugyanakkor Reiner szerint ez az eszköz figyelmen kívül hagyja a történelmi összefüggéseket, és helyette a külső jelenségek hasonlóságának összehasonlítására alapozza kutatását.¹⁸ Lényege, hogy először felállít egy tételt, amely tulajdonképp nem más, mint egy hipotézis, „*amit a későbbiekben a történelmi korok valamennyi létező jogrendszerét alapul véve, ezek bizonyos elemeit kiragadva és „összeollózva” igazol.*”¹⁹

Negyedik, s egyben utolsó kutatási módszerként azon összehasonlítás elvét veszi alapul, amelynek alapját minden esetben történelmi összefüggés képezi. Emellett elsődleges céljának tekinti az európai jogfejlődés bemutatását, és összevetését a közös jogelvek, közös eszmék mentén, úgy, hogy közben az egyes állami és jogélet intézményeiben fellelhető hasonlóságok, s ezáltal a hasonló, vagy közel azonos berendezkedési formák és aspektusok a felszínre kerüljenek.²⁰

A jogtörténelem kutatási módszereinek rövid bemutatása után Reiner János a harmadik cikkében nagyító alá helyezi az összes fentebb bemutatott változatot, kiemelve az egyes esz-
közökben rejlő hibákat, s rávilágít a tudományos hatékonyságot akadályozó tényezőkre is. Az első módszer kapcsán megjegyzi, hogy habár a régebbi korok alatt egy általánosan elfogadott eszköz volt a jogtörténelem tanulmányozására, mára azonban már hanyatlóban van az alkalmazása az összehasonlítás viszonylag kevés rendelkezésre álló anyaga és fellelhetőségük okán. Az író szerint azonban ettől függetlenül ez a módszer előnyére válhat a kutatásoknak, amelyhez a jogfejlődés „egyoldalú” tisztaságának leírása segítheti hozzá. Csak előrébb viheti, ha „*nem zavarják meg más népek jogfejlődésének jelenségei*”.²¹ Ugyanakkor ez az előny csak addig nevezhető annak, amíg a „...*jogfejlődést teljesen és minden részében földerítő jogforrások állánának rendelkezésre.*”²² Azonban ekkora mértékű teljes forrásanyaggal egy nép sem rendelkezik, éppen ezért szükséges a hézagok pótlása más népek tudásanyagán ke-

16 Dr. REINER János: *i. m.*

17 Dr. REINER János: *i. m.*, 382.

18 *Uo.*

19 FEKETE Balázs: *i. m.*, 149.

20 Dr. REINER János: *i. m.*

21 Dr. REINER János: *A jogtörténelem és kutatási módszerei III. rész*, Jogtudományi Közlöny, 12(1894)/49, 385.

22 *Uo.*

resztül. Ehhez a megfelelő eszközt csak a második, azaz a régi komparatív módszer szolgáltathatja. Fontos tisztázni, hogy a vizsgálat és az esetlegesen felmerülő hiányosságok pótlásának tárgyát csak olyan népek képezhetik, amelyek az adott néppel rokonságban állnak, illetve az érintkezés révén viszonylag szoros kapcsolatba jutottak a történelem során. Ez a módszer tulajdonképpen nem más, mint az úgynevezett „kultúrnépek”, azaz rokonnépek egybeolvadását, s az abból származó hasonló jogi vonásokat és adatokat felhasználó, összehasonlító jogtörténelmi módszer. Fontos kiemelni, hogy ez az eszköz pozitív adatokkal, jelenségekkel és valóságos történelmi összefüggésekkel dolgozik, amely alapján véve megkülönbözteti a harmadik, azaz az „ethnologikus” módszertől.

A német jogtörténelemben ezt a módszert elsőként Grimm alkalmazta, míg a dán jogtörténelmi kutatások ilyen irányú behatása Kolderup Rosevinge nevéhez kötődik. A magyar jogtörténelem írói és kutatói is felismerték ennek az összehasonlító módszernek a szükségességét, amelynek alkalmazásával találkozhatunk Hajnik Imre, illetve Wenzel Gusztáv munkássága során is. Reiner János e módszer tekintetében csupán egy nehézséget emel ki, amely a többféle nyelv ismeretének hiányából adódhat.²³

Az „ethnologikus”, vagyis az új módszer bemutatására és elemzésére Reiner egy egész cikket szán, amely a sorozat negyedik tagjaként jelenik meg a tudományos folyóiratban. Véleménye szerint ez a jogtörténelem kutatását célzó eszköz nagyban elősegítheti a jogfejlődés felderítését olyan területeken, ahol pozitív anyaggal dolgozik. Ilyenkor ugyanis támogat, felvilágosít, és érthetővé tesz olyan jelenségeket, amelyek önmagukban véve hiányosak, vagy viszonylag értelmetlenek: *„Ezen összehasonlító módszernek a jogtörténelem, mint történelem körében azon mértékben emelkedik ki, vagy csökken az értéke, a mely mértékben operál pozitív adatokkal, pozitív jelenségekkel, vagy ezek nélkül.”*²⁴ Reiner álláspontja szerint a módszernek emellett számos hiányossággal és gyermekbetegséggel is szembe kell néznie. A fő probléma az, hogy sok benne a megbízhatatlan anyag, mivel másodkézből származó forrásokkal dolgozik. További hiányossága, hogy a *„történelem előtti időket akarják történelemmé tenni”*,²⁵ vagyis olyan esetekben, amikor nem rendelkezik pontos információval, a történelem pozitív segédeszközei helyett szubjektív spekulációkat, kombinációkat, illetve fikciókat alkalmaz. A módszer további hátránya, hogy feladataul az egész emberiség jogának megismerését tűzi ki célul, amely feladatainak köre beláthatatlan. Ekkora terjedelemnél az anyagok bizonyos része ugyanis csak úgynevezett útleírásokból lelhető fel, amelyek szerzői gyakran tévedhetnek, vagy tévesen jegyezhetik fel az adatokat, sőt az is előfordulhat, hogy félreértékelik. Ebből a szempontból nézve az ilyen és ehhez hasonló forrásanyagok jogi és tudományos szempontból nem helytállóak. Reiner véleménye szerint az ezek áthidalására alkalmazott úgynevezett külső jelenségek és egyes vonások nem szolgáltatnak kellő jogi alapot a jogfejlődés igazolására és felderítésére. Továbbá azzal sem ért egyet, hogy a primitív népek jogállapotára úgy tekint ez a módszer, mintha az a kultúrnépek jogállapotának előképe lenne. Állás-

23 Uo.

24 Dr. REINER János: *A jogtörténelem és kutatási módszerei IV. rész*, Jogtudományi Közlöny, 12(1894)/50, 395.

25 Uo.

pontja szerint ugyanis ezt még senki sem igazolta tudományos bizonyítékokkal.²⁶ A fejezet végén azt is kiemeli, hogy természetesen nem határolódik el teljes mértékben az ethnologiai eszköz használatától, s nem mondja azt, hogy ez az összehasonlító módszer a jogtörténelem körében semmi esetre sem hasznos, csupán úgy gondolja, hogy „...kizárólag az írott formában megjelent és rögzített jogok megismerésére...”²⁷ korlátozható.

A Reiner által megfogalmazott kritikára viszonylag hamar érkezett válasz, méghozzá egy sokat látott és tapasztalt jogtörténész és politikus tollából. Illés József (1897-ig még Illyasevics József), aki Huszton született 1871 novemberében, később a pozitivisták jogtörténeti kutatásainak egyik kiemelkedő alakjává vált. Jogtudományi doktori oklevelét a Budapesti Tudományegyetemen szerezte meg 1894-ben, majd ezt követően külföldi tanulmányokat folytatott, többek között a berlini Frigyes Vilmos Egyetemen, a párizsi Sorbonne-on, illetve a Lipcsei Egyetemen. A külföldön eltöltött idő kiváló szakmai tapasztalatokat hozott számára, különös tekintettel a jogtörténeti és összehasonlító jogi tanulmányokra.²⁸ „Látogatta többek között Josef Kohler óráit, valamint a Collège de France-ban tartott Histoire des législations comparées előadásokat.”²⁹ Hazatérése után az Igazságügyi Minisztériumban helyezkedett el, majd ezt követően sikeres bírói vizsgát tett. A munkája mellett különös figyelmet szentelt az oktatásnak is, hiszen 1902-től a Budapesti Tudományegyetemen magántanárként oktatta a magyar jogtörténet című tárgyat. Munkásságára és jogtörténeti felfogására nagy hatást gyakorolt mentora, Hajnik Imre. Pozitivisták szemléletének köszönhetően sok magyar magánjogi intézmény érdeklődött, különös tekintettel a 11–13. századra. Az 1930-as évektől kezdve új szakmunkái látnak napvilágot, amelyekben már a 16–19. századi közjogi gondolkodás vonatkozásai játszották a főszerepet. Illés nagy figyelmet szentelt Werbőczy István műveinek, s „Hármaskönyv szellemiségének” egyik védelmezőjévé vált. Emellett az érdeklődése középpontjában a magyar állam és közigazgatásának tanulmányozása állt, de aktívan foglalkozott a gazdaság és társadalom legfontosabb kérdéseivel is.³⁰

Illés József válasza elsőként 1895 januárjában jelent meg. Már rögtön az elején leszögezi, hogy mely fogalmakkal, illetve nézetekkel nem ért egyet. Elsőként a Reiner János által megfogalmazott jogtörténet célját és feladatát látja hiányosnak, ugyanis véleménye szerint egy nagyon fontos aspektus kimaradt a megfogalmazásból, amely nem más, mint a generalizáció. A generalizáció pedig előfeltétele minden igazán tudományos működésnek, vagyis egyfajta törekvés a lehető legáltalánosabb felfogásra, a jelenségek összjátékának, és a tényezők összműködésének megértésére. Illés József emellett kiemelte a módszereket is, ugyanis sok tekintetben ezekkel sem értett egyet. Elsőként az izolált módszert mint a jogtörténet elemzésére alkalmas eszközt utasítja el. Véleménye szerint teljesen abszurdum, hogy egy ilyen ide-

26 Uo.

27 FEKETE Balázs: *i. m.*, 149.

28 Életrajzi lexikon: *Viski Illés József*.

Forrás: <http://majt.elte.hu/Tanszkek/Majt/TanszekTortenet/VoltProfesszorok/ViskiIllesJozsef.html> (2015. 05. 07.)

29 FEKETE Balázs: *i. m.*, 149.

30 Életrajzi lexikon: *Viski Illés József*. Forrás: <http://majt.elte.hu/Tanszkek/Majt/TanszekTortenet/VoltProfesszorok/ViskiIllesJozsef.html> (2015. 05. 07.)

jétmúlt módszerrel, amely a tökéletes (jogi) elszigeteltségre kíván alapozni, hatékonyan le-
hessen kutatni a jogtörténelmet. A második, vagyis a régi komparatív módszert jó próbálko-
zásnak találja, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy ezzel az eszközzel csak részgizag-
ságokhoz lehet eljutni, mivel az összehasonlítás itt viszonylag szűk körű, azaz a rokon nép-
csoportokhoz kapcsolódik kizárólag. Hiányoznak ebből a módszerből a más, vagyis az ide-
gen népcsoportok jogi jelenségeinek hasonló, vagy éppen eltérő vonásai.³¹ A negyedik mód-
szert tekintve sok mindenben egyetért Reinerrel, azonban úgy gondolja, hogy még ez sem a
tökéletes, illetve a leghatékonyabb eszköz a kutatásra. Miért? Illés erre egy egyszerű kérdés-
sel válaszol: „*Ha ismerem a jog európai történetét, akkor ismerem-e én a jog történetét általá-
ban?*”³² A probléma tehát az, hogy a jogtörténelem nem pusztán csak az európai jog fejlődé-
sét és útját kívánja megismerni, hanem magára a tudományra, annak teljes valójára kíváncsi.
Ugyanakkor azt is kiemeli, hogy ennek a módszernek a használata az egyoldalúság veszélyét
is magában hordozza, mivel azt feltételezi, hogy a jognak az európai fejlődése egyedülálló, s
más nagy „birodalmakat” nem vesz számításba.

1895. január 18-án a válasz második részeként tekinthető cikkében egyértelműen az ethno-
logikus komparatív módszer védelmére kel, tudatva álláspontját és meggyőződését a témát
illetően. Véleménye szerint ugyanis ez az a kutatási eszköz, amelynek segítségével teljesíte-
ni lehet a kitűzött tudományos célt, vagyis megállapítja a jog fejlődésének törvényeit, ille-
ve képes kimutatni a jogi életet mozgó akciokat és reakciókat. Emellett nagy előnye, hogy
a források gyűjtésének tárháza kimeríthetetlen, vagyis helyszíntől és kortól függetlenül min-
den releváns adatot feldolgoz.³³ Az általa érdemesnek tartott kutatási eszköz pozitív elemei-
nek kiemelése mellett természetesen annak is elegendő teret enged, hogy a Reiner János által
megfogalmazott kritikák mindegyikére reagáljon. Elsőként a történelmi fejlődés hiányossá-
gát kívánja megcáfolni: „*Az egész és minden fejlődés a cél, hogy megállapítsa a fejlődésnek szükség-
képi fázisait, nem egy népfaj, egy népcsoport, hanem általában minden népnél a jog fejlődésé-
nek szükségképi és következetes fázisait.*”³⁴ A magyarázat után kiemeli, hogy ez a módszer ép-
pen azért alkalmas, mert képes megállapítani „...*a jogfejlődés okozati törvényszerűségeit, ille-
ve általánosságban foglalkozzon a joggal, mint társadalmi jelenséggel.*”³⁵ Ez pedig úgy sikerül
neki, hogy önmagában egyesíti a történelmi fejlődés „synchronistikus” és „chronologikus”
oldalát. Az előbbi elsősorban „*több különvált fejlődést néz, s iparkodik a parallel fázisok egy met-
szetét élénk tárni.*”³⁶ a legkülönbözőbb korokból, s népek életéből véve a tényeket arra törek-
szik, hogy az így teljesen szeparált tények egymás melletti fennállásának szükségességét mu-
tassa ki. Az utóbbi pedig a tények természetes egymásutániségának időbeni sorrendjére he-
lyezi a hangsúlyt. Illés szavaival élve tehát: „*az ethnologikus komparatív módszer kronológi-
ája megmutatja a jogi élet fejlődésének hosszmetzetét, míg a szinkronisztikája a keresztmetsze-*

31 Dr. ILLYASEVITS József: *Ethnologikus komparatív módszer és jogtörténet I. rész*, Jogtudományi Közlöny, 1(1895)/2.

32 Dr. ILLYASEVITS József: *i. m.*, 11.

33 *Uo.*

34 Dr. ILLYASEVITS József: *Ethnologikus komparatív módszer és jogtörténet II. rész*, Jogtudományi Közlöny, 1(1895)/3, 21.

35 *Uo.*

36 *Uo.*

tét.³⁷ Elutasítja emellett Reiner azon állítását is, mely szerint ez az eszköz a külső jelenségek hasonlóságát keresi. Véleménye szerint éppen ellenkezőleg: a belső jelenségek hasonlóságát hívja segítségül az összehasonlításnál: „a különféle jogintézmények belső hasonlóságára koncentrál, és így megpróbálja felfedni a jogfejlődés lényegét és a véletlenszerű változások okait”.³⁸ Továbbá azzal sem ért egyet, hogy minden nép jogának megismerése beláthatatlan. Pont ezek a beláthatatlannak tűnő feladatok sarkallják a tudósokat, s ennek köszönhetően születnek a nagy eredmények is a tudomány különböző területein. A Reiner által megfogalmazott nyelvi akadály sem lehet gátja a kutatásnak, hiszen „ma már” az ilyen jellegű probléma is kiküszöbölhető.

Összességében megállapítja, hogy ez a módszer is megköveteli a speciális jogtörténet, vagyis az egyes népek jogfejlődésének ismeretét, de elsődlegesnek és követendőnek a generális jogfejlődést tartja, mivel „ez adja meg a speciálisnak a kutatási szabályait, irányait s a különböző sajátságok között a lényeges megtalálásához a lehetőséget, a különböző fejlődési fázisokhoz a kulcsot”.³⁹ Illés szerint el kell fogadnunk, hogy a jog mindenütt egyformán fejlődik, éppen ezért ha fontos eredményeket szeretnénk elérni, akkor nem kezdhetünk a civilizáció legmagasabb fokával, vissza kell tehát nyúlni a ma is élő „vad” és „félvad” népekhez. Egyetlen dologgal ért csupán egyet Illés, ami pedig az úgynevezett útleírások pontatlanságára és megbízhatatlanságára vonatkozik. Ugyanakkor kiemeli, hogy a Reiner által támogatott régi komparatív módszer is sok esetben dolgozik másodkézből, s így könnyen előfordulhat azok pontatlansága is. Az útleírások bizonytalanságai ugyan akadályt jelenthetnek, de az csakis technikai jellegű lehet, ami nem leküzdhetetlen. Ezek a források megkövetelik a gondosabb kutatást, a pontosabb mérlegelést, és természetesen a nagyobb figyelmet, ami csak előnyére válhat az adott kutatásnak. Illés tehát egyértelműen kiáll az uralkodó paradigma mellett, úgy véli, hogy ez az irány továbbra is követendő a maga kezdetleges hibáival és tévedéseivel együtt, csakis a tudomány javát és jövőjét szolgálhatja.⁴⁰

Ahogy a fentiekből is láthattuk, egy nagyon érdekes, a jogtörténet elméleti problematikáját és a jog-összehasonlítás alapvető kérdéseit boncolgató vita zajlott le Illés József és Reiner János között. Míg Reiner a korszak uralkodó paradigmájának, vagyis az új módszernek (ethnologiai komparatív módszer) a kritikáját fogalmazza meg, addig Illés József a lehető legnagyobb körültekintéssel és részletességgel kívánja alátámasztani az új kutatási eszköz tudományos jellegét és annak megalapozottságát. Roppanat figyelemre méltóak a Reiner által megfogalmazott módszertani kérdések, amelyek az összehasonlító jogi gondolkodás alappilléreit jelölik. Az ügyvéd, és egyben egyetemi magántanár Reiner János olyan alapvető hiányosságokra és esetleges hibákra hívta fel a figyelmet az új módszer kapcsán, amelyek a magyar jogtudomány művelői és gondolkodói számára is kiemelt jelentőséggel bírnak. Az alapvetően német nyelvterületről származó példákon keresztül igyekszik érzékeltetni a té-

37 Uo.

38 FEKETE Balázs: *i. m.*, 149.

39 Dr. ILLYASEVITS József: *uo.*

40 Dr. ILLYASEVITS József: *Ethnológikus komparatív módszer és jogtörténet II. rész, Jogtudományi Közöny*, 1(1895)/4.

ma aktualitását és fontosságát, megragadva a régi módszer által nyújtott, a „*tételes jogra épülő jogrendszer*”⁴¹ összehasonlításának hatékonyságát. Ezzel ellentétben a külföldön (főleg Franciaországban és Németországban) folytatott tanulmányainak és kutatásainak köszönhetően Illés József nagyon aprólékosan és körültekintően cáfolja az ethnológiai komparatív módszerrel szemben támasztott kritikákat. Álláspontja szerint a korszakban kibontakozó paradigma, amely az angol jogtörténeti felfogás nagy mestereinek köszönheti létét, a tudomány fejlődését, és jövőjének „felvirágzását” szolgálja. Annak eldöntése, hogy melyik módszer szolgálja jobban, illetve hatékonyabban a jogtörténeti kutatásokat, jelen tanulmánynak nem célja. S talán nincs is erre szükség, hiszen a választ megadja erre a Jogi lexikon „összehasonlító jogtudomány” című szócikke, mely Illés József nevéhez fűződik. A fogalom, amely nem sokkal a vita után, mondhatni annak eredményeként született meg, „*világosan rögzíti a korszakban meghatározó összehasonlító jogi paradigma elméleti kereteit*”.⁴² Elmondható továbbá az is, hogy a vita nagymértékben hozzájárult a jog-összehasonlítás alapkérdéseinek és problematikájának még részletesebb megismeréséhez, valamint a magyar jogtörténészek és a jogtudósok munkásságának fejlődéséhez.

41 FEKETE Balázs: *i. m.*, 149.

42 *Uo.*